

جایگاه و تبیین صله رحم از دیدگاه اسلام

حدیث مهدوری^۱

چکیده

صله رحم، از کارهای بسیار نیک و اعمال پسندیده که خداوند و انبیاء و امامان نسبت به آن اصرار داشته اند می‌باشد. همان طور که اسلام و همچنین قرآن کریم نسبت به صله رحم و کمک و حمایت و محبت نسبت به خویشاوندان اهمیت زیادی قائل شده، و قطع رحم و بریدن رابطه از خویشان و بستگان را به طور شدید نهی کرده است. این پژوهش درصدد دستیابی به تعریفی جامع و کامل به تشریح مسئله صله رحم در آیات و روایات و تبیین برخی احکام آن را معرف گویایی از اهمیت و جایگاه برجسته این عمل عبادی، اجتماعی در مکتب اسلام و تبیین آن در ایجاد و تحکیم همبستگی و پیوند مشترک میان اعضای یک جامعه به خصوص خویشاوندان به حساب می آید. یافته ها حاکی از آن است که صله رحم آثار و فواید ارزنده ای برای انسان دارد که از جمله آثار دنیوی، طول عمر، فراوانی روزی، مرگ نیکو و آسانی حساب و آثار اخروی، حسن خلق، نیکویی اخلاق و پاکی جان، پاکی اعمال و دفع بلا، آبادی شهرها پرداخته شده است. بنابراین؛ پژوهش حاضر به جایگاه و تبیین صله رحم از دیدگاه اسلام را به شیوه توصیفی، تحلیلی و با استناد از منابع کتابخانه ای تالیف شده است.

کلیدواژه: اسلام، تبیین، جایگاه، صله رحم.

^۱ طلبه سطح دو، حوزه علمیه سیدالشهدا (علیه السلام).

مقدمه

صله رحم از مبانی و اصول مهم دین اسلام و انتساب به نام رحمان و صفت رحمانیت خداوند است. در آیاتی از قرآن کریم و در سخنان معصومین (علیه السلام) بسیار به آن پرداخته شده است که باتوجه به تاکید اسلام و رهبران دینی به انجام صله رحم و دوری از قطع رحم و نیز کمرنگ شدن این فریضه الهی در بین مردم و شناخت آثار و برکات آن ضروری است که تا با آشنایی و هوشیاری بیشتر بتوانیم مانع از قطع رحم بشویم. اسلام آنچنان که به صله رحم اهمیت فراوانی داده که با وضع برخی احکام شرعی، افراد موظف به انجام این عمل می‌کند. صله رحم با توجه به آیات و روایات دارای آثار دنیوی مانند افزایش مال و ثروت، دفع بلاها، تاخیر مرگ و... و آثار اخروی مانند ورود به بهشت، پاک شدن اعمال، حساب رسی آسان و... می‌باشد و همین طور بر قطع رحم نیز آثاری مانند جلب گرفتاری ها، تعجیل در مرگ، مستوجب لعن خداوند بودن و... است. لذا تفاوت این مقاله با سایر پژوهش ها این است که به بررسی تبیین و جایگاه صله رحم از دیدگاه اسلام پرداخته شده است که از سایر این پژوهش ها متمایز می‌کند. در پیشینه این پژوهش، کتاب و مقالاتی در ارتباط با این موضوع نگاشته شده است و هرکدام از این پژوهش‌ها به یک بحث در ارتباط با موضوع پرداخته‌اند ازجمله در کتاب: تحلیلی اجتماعی از صله رحم، نویسنده: حسین شرف الدین، ۱۳۷۸، در این کتاب، مسائل مربوط به صله رحم از منظر فقهی تبیین شده است و سپس انواع خویشاوندی و سطوح شبکه خویشاوندی از پایین ترین سطح آن یعنی خانواده تا بالاترین آن یعنی طایفه و ملت بررسی و تحلیل شده است. در کتاب: صله ارحام در اسلام، نویسنده: محمود ارگانی حائری، ۱۳۷۷، در این کتاب، با بهره گیری از آیات قرآن و احادیث، اهمیت دیدار با خویشاوندان را بیان کرده است. در مقاله: صله رحم از دیدگاه اسلام، مولف: یوسف محمدی سلیمانی، ۱۳۹۳، در این مقاله، به روابط خویشاوندی از دیدگاه اسلام پرداخته است. در مقاله: اهمیت صله ارحام از دیدگاه پیامبر و ائمه معصومین (ع)، مولف: فاطمه سادات نجم الهدی و دیگران، ۱۳۹۲، در این مقاله، به تعریف صله ارحام، معنا و مفهوم آن، از دیدگاه قرآن، روایات و پیامبر، آثار و شیوه ها و مرز و آفات صله ارحام را بررسی کند. در مقاله: صله ارحام در قرآن و سنت، مولف: احمد محیطی اردکانی، ۱۳۷۸، در این مقاله، به بررسی صله ارحام در قرآن، شناختن ارحام و همچنین آثار صله رحم را مورد بررسی قرار داده است. لذا هدف از این مقاله، جایگاه و تبیین صله رحم از دیدگاه اسلام است. ولی در این مقاله حاضر سعی بر آن شده است تا ضمن پرداختن به مفاهیم کلیدی پژوهش، جایگاه و تبیین صله رحم از دیدگاه اسلام پرداخته شود. بر این اساس ما در این پژوهش درصدد پاسخ به سؤالاتی هستیم که بیانگر و روشن کننده این تحقیق باشد ازجمله:

سوال اصلی

۱- جایگاه و تبیین صله رحم از دیدگاه اسلام چیست؟

سوالات فرعی

۱- اهمیت صله رحم در اسلام چیست؟

۲- جایگاه صله رحم در اسلام چیست؟

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- صله رحم

صله رحم از دو واژه صله و رحم تشکیل شده است. که در معنای لغوی صله از ماده وصل به معنای پیوستن و پیوند کردن دو چیز را می‌گویند.^۱

در معنای لغوی رحم، زهدان به معنی جای کودک در شکم مادر گفته می‌شود.^۲ واژه رحم، در صله رحم استعاره برای نزدیکی و خویشاوندی است.^۳

صله در لغت به معنای احسان و دوستی آمده است. در اصطلاح صله رحم، محبت و سلوک داشتن با خویشان و نزدیکان است. صله رحم را به معنی ارتباط و دیدار با خویشاوندان و کمک به آن‌ها دانسته‌اند.^۴

تعدادی یز تنها آن را به معنای احسان و نیکوکاری به خویشاوندان می‌دانند.^۵ از صله رحم در مبحث‌هایی مانند هدیه، ازدواج و شهادت دادن در دادگاه و... سخن آورده شده است.^۶

در معنای اصطلاحی صله رحم، اتحاد خویشاوندان و اقوام و دیدار خویشاوندان است.^۷ تعدادی از نام‌ها و صفات خداوند مثل رحمان و رحیم از نظر واژگانی و معنایی با رحم هم ریشه هستند. در یک حدیث قدسی آمده است:

^۱ دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۷، ص ۱۰۵۱۹.

^۲ همان، ج ۱۴، ص ۲۰۵۷۲.

^۳ نمازی، سفینه البحار، ج ۴، ص ۱۱۲.

^۴ ابن فارس، معجم مقییس اللغة، ج ۶، ص ۱۱۶..

^۵ خلیل، العین، ج ۳، ص ۲۲۴.

^۶ طاهری خرم آبادی صله رحم و قطعیتها، ص ۱۲.

^۷ دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۷، ص ۱۰۵۱۹.

من خدای رحمان هستم، رحم را خلق کردم و نام آن را از نام خود گرفتم؛ پس هر کس صله رحم کند او را به رحمت خویش متصل کرده و هر کس قطع رحم کند، او را از رحمت خویش دور نمایم.^۱

۲- اهمیت صله رحم در اسلام

در اهمیت صله رحم همین بس که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم)، همه انسان‌ها را به صله رحم سفارش کرده است؛ هر چند که در این مسیر سختی‌های فراوانی ببینند و راه‌شان از یکدیگر بسیار دور باشد. هم‌چنین صله رحم را بخشی از دین دانسته و فرموده‌اند که هر کس آن را به جا نیاورد دین او ناقص است. جابر از حضرت باقر (علیه السلام) روایت کرده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرموده‌اند: «به حاضر و غایب اتم و به کسانی که در پشت مردان و رحم زنان هستند، آن‌هایی که هنوز به دنیا نیامده‌اند تا روز قیامت سفارش می‌کنم که صله رحم را به جا آورند، اگر چه راهشان به سوی هم‌دیگر یک سال فاصله داشته باشد؛ زیرا صله رحم از دین است.»^۲

۳- جایگاه صله رحم در اسلام

صله رحم از آموزه‌های مورد توجه در آیات و روایات است. سفارش به رعایت حرمت خویشاوندی و انفاق مالی به آنها را در آیات متعددی از قرآن کریم که می‌فرماید: «وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا»؛ «بترسید از خدایی که به نام او از یکدیگر در خواست می‌کنید و از قطع خویشاوندی‌ها پروا کنید که خدا مراقب شما است.»^۳

«وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا»؛ «به پدر و مادر، و خویشان و یتیمان و مستمندان احسان کنید، و با مردم به زبان خوش سخن بگویید.»^۴

«وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ»؛ «و سرمایه‌داران شما نباید از دادن مال به خویشاوندان و تهیدستان و مهاجران راه خدا دریغ ورزند.»^۵

^۱ مجلسی، بحار الانوار، ج ۴۷، ص ۱۸۷.

^۲ کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۵۱.

^۳ نساء، ۱.

^۴ بقره، ۸۳.

^۵ نور، ۲۲.

همان طور که تکرار یک موضوع در قرآن نشان‌دهنده اهمیت آن است. بر اساس آیات قرآن، در قیامت از انسان‌ها درباره صله رحم سؤال خواهد شد. قرآن همچنین قطع‌کننده رحم را لعنت‌شده دانسته و خداوند تهدید کرده که چشم و گوش او را از درک حقایق ناتوان می‌سازد. در روایات و سیره زندگی اهل بیت (علیه السلام) نیز اهمیت فوق‌العاده کمک، حمایت و محبت به خویشاوندان کاملاً روشن است و به شدت از قطع رابطه با خویشان نهی شده است. در روایات شیعه، قطع رحم به عنوان عامل محرومیت فرد و جامعه از لطف و رحمت خدا معرفی گردیده است.^۱

بر اساس روایات، صله رحم به قدری در نظر خداوند اهمیت دارد که حتی اگر فاسقان ارتباط خوبی با اقوام و خویشان خود داشته باشند، خداوند روزی آنها را افزون می‌کند؛ ولی در مقابل، اگر کسانی که اهل نماز و روزه‌اند، در صورت قطع رحم، علاوه بر عذاب آخرت، از عمر و روزی آنها کاسته می‌گردد.^۲ اهمیت پایبندی به صله رحم تا آنجاست که بر اساس آموزه‌های دینی و روایات حتی اگر خویشان و فامیل قطع رحم کرده و ارتباطی با انسان ندارند او مجاز به ترک صله رحم و مقابله به مثل نیست.^۳

در اسلام تحکیم پیوندهای خویشاوندی و استحکام روابط خانوادگی را به شدت مورد تأکید و توجه قرار داده و صله رحم و رسیدگی به بستگان را به عنوان یک ارزش الهی واجب کرده است و خدای متعال آن را در ردیف پرستش خویش قرار داده، می‌فرماید: «وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ»؛ «خدا را پرستید و هیچ چیز را شریک او قرار ندهید و به پدر و مادر و خویشان نیکی کنید».^۴

پیامبر (صلی الله علیه و آله) درباره اهمیت آن فرمود: به آنان که حاضرند و آنان که غایبند و آنان که از صلب‌های مردان و رَحِم‌های زنان تا روز قیامت به دنیا می‌آیند سفارش می‌کنم که صله رحم نمایند، گرچه مستلزم پیمودن یک سال راه باشد، زیرا صله رحم از (مسائل مهم) دین است.^۵

^۱ نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۸۴.

^۲ مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۱، ص ۱۳۵.

^۳ حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۵۳۸.

^۴ نساء، ۳۶.

^۵ مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۴، ص ۱۰۵.

شَهْدَنَا مَهْلِكٌ أَهْلُهُ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ»^۱ نشان می دهد که انسان با صله ارحام و رفت و آمد می تواند از حمایت آنها بهره مند شود.

قطع رحم در اسلام

قطع رحم و ترک رسیدگی به خویشان و بستگان در اسلام سخت مورد نکوهش قرار گرفته است و هر مسلمانی به شدت باید از آن پرهیز کند. خداوند تعالی کسانی را که با خویشاوندان خود قطع رابطه می کنند، در سه جای قرآن مورد لعن و نفرین قرار داده است. از جمله در قرآن کریم که می فرماید: «فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِن تَوَلَّيْتُمْ أَن تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ»^۲؛ «اگر از فرمان خدا رویگردان شوید، آیا جز این انتظار می رود که در زمین فساد کنید و قطع رحم نمایید؟ آنها کسانی هستند که خداوند آنان را لعنت کرده است.»

امام صادق (علیه السلام) از جدش امام سجاد (علیه السلام) نقل می کند که فرمودند: «إِيَّاكَ وَمُصَاحِبَهُ الْقَاطِعِ لِرَحِمِهِ فَإِنَّهُ وَجَدَتْهُ مَلْعُونًا فِي كِتَابِ اللَّهِ فِي ثَلَاثِ مَوَاضِعَ»؛ «از معاشرت و دوستی با کسی که با بستگان خود قطع رحم کرده بپرهیز، زیرا چنین کسی را در سه جای کتاب خدا (قرآن) مورد لعن و نفرین یافته ام.»

و در جای دیگر می فرماید: «به خدا پناه می بریم از گناہانی که مایه تسریع نابودی است، مرگ ها را نزدیک و شهرها را از ساکنین خالی می سازد و آن گناہان، قطع رحم، آزدن پدر و مادر و ترک احسان و نیکی (به آنان) است.»^۳

۶- آثار قطع صله رحم

اکنون به آثار قطع رابطه با خویشاوندان اشاره شده است که عبارت اند از:

۱- لعنت پیامبر

^۱ نمل، ۴۹.

^۲ محمد، ۲۲-۲۳.

^۳ کلینی، اصول کافی، ج ۲، ص ۴۴۸.

شقاوت از این بیشتر که پیامبر مهربانی‌ها کسی را لعن کند و کسی که مورد لعن پیامبر واقع شود قطعاً از رحمت الهی بی‌نصیب خواهد ماند. رسول اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) می‌فرمایند: «ملعون است، ملعون است کسی که قطع رحم کند»^۱

۲- خشم خداوند

«فردی محضر پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌و آله) آمد و پرسید: مبعوض‌ترین عمل‌ها نزد خداوند کدام است؟ حضرت فرمود: مشرک بودن به خداوند. آن مرد پرسید: بعد از آن کدام عمل است؟ حضرت جواب دادند: کسی که با خویشاوندن خویش قطع رابطه کند...»^۲ این روایت هشدار بزرگی است برای کسانی که با خویشاوندانش قطع رابطه کردند.

۳- احساس نکردن بوی بهشت

هر کس قطع رحم کند علاوه بر آن که داخل بهشت نمی‌شود، حتی بویش را نیز احساس نمی‌کند و این یکی از بزرگ‌ترین خطرهایست که انسان را تهدید می‌کند. امام صادق (علیه‌السلام) می‌فرمایند: «خداوند بهشت را آفرید، آن‌گاه آن را پاکیزه کرد و بویش را معطر کرد و همانا بوی بهشت از فاصله دو هزار سال به مشام می‌رسد و کسی عاق والدین و قاطع رحم باشد، بوی بهشت را احساس نمی‌کند»^۳

^۱ مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۱، ص ۸۵.

^۲ نمازی، مستدرک سفینه البحار، ج ۴، ص ۱۰۸.

^۳ همان.

نتیجه گیری

در این مقاله به این نتیجه می‌رسیم صله رحم که به معنای ارتباط و دیدار با خویشاوندان و کمک به آنها است. همان طور که صله رحم از آموزه‌های اخلاقی اسلام که تأکید زیادی بر انجام آن شده است تا جایی که قرآن کریم، ترک‌کنندگان آن را در شمار زیان‌کاران و لعنت‌شدگان معرفی می‌کند. در روایات، صله رحم به عنوان بهترین عمل پس از ایمان، اولین سخنگوی قیامت، بهترین خصلت مؤمن و مهم‌ترین عامل طولانی شدن عمر معرفی شده است. بنابر حدیث قدسی، صله رحم از رحمت خداست و هر کس آن را ترک کند، از رحمت او محروم خواهد ماند. در این صورت، سبب می‌شود که یک مجموعه انسانی بتواند در غم و شادی شریک هم باشند و اعضای جامعه رحمی هنگام گرفتاری و مشکلات امیدوار شوند که با گسیل شدن کمک‌ها و محبت ارحام رنج آن‌ها زایل می‌شود. در این نوع رابطه به دلیل تبلور محبت انسانی به دیگران، احساس وفاق و همدلی ظهور می‌کند. صله رحم مشارکت عمومی و تشریک مساعی و همکاری بر خیر و صلاح را افزایش می‌دهد و تمرینی برای هنجار شدن رفتارهای همگرا و متوافق در جهت شکل‌گیری وفاق پایدار اجتماعی است. البته تاثیرگذاری مطلوب نیازمند تربیت صحیح و استفاده درست از صله رحم است.

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

- ۱- ابوالقاسم، پاینده، **نهج الفصاحه**، دارالعلم، ۱۳۸۷ ش.
- ۲- ابن فارس، احمد، **معجم مقییس اللغه**، ج ۶، نشر: دارالکفر، ۱۳۹۹ هـ.
- ۳- حسینی مدنی شیرازی، سید علی خان، **ریاض السالکین**، قم، جامعه مدرسین، چاپ ششم.
- ۴- خمینی، روح الله، **استفائات از محضر امام خمینی (ره)**، ج ۱، نشر: موسسه تنظیم و نشر امام خمینی (ره)، ۱۳۶۹.
- ۵- خلیل، احمد، **العین**، ج ۳، نشر: اداره کل حج و اوقاف و امور خیریه، ۱۳۸۴.
- ۶- دهخدا، علی اکبر، **لغت نامه**، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران، چاپ: اول، ۱۳۷۳ ش.
- ۷- سید رضی، محمد بن حسین، **نهج البلاغه**، ترجمه: دشتی، قم، انتشارات امیر المومنین، ۱۳۸۴ ش.
- ۸- شیخ صدوق، محمد بن علی، **من لایحضره الفقیه**، نشر: صدوق، ۱۳۶۷ ش.
- ۹- طاهری خرم آبادی، سید حسن، **صله الرحم و قطیعتها**، نشر: مؤسسه نشر اسلامی، ۱۴۰۷ ق.
- ۱۰- طباطبائی، سید محمد حسین، **المیزان**، منشورات ذوی القربی.
- ۱۱- فیض کاشانی، محمد بن شاهمرتضی، **مفاتیح الشرایع**، تحقیق مهدی رجایی، قم، کتابخانه حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی.
- ۱۲- کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی**، قم، نشر: دار الحديث، ۱۴۲۹ ق.
- ۱۳- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، **بحار الانوار**، بیروت، نشر: دارالوفاء، ۱۴۰۳ هـ.ق.
- ۱۴- نمازی، علی، **مستدرک سفینه البحار**، قم، نشر: موسسه نشر اسلامی، ۱۴۱۹ ق.

۱۵-نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل، قم، نشر: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، چاپ: اول، ۱۴۰۸ق.